

УД К 159.923.2

Г 12

Любов ГАВРИЩАК

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У статті розглядаються питання становлення інформаційного суспільства, осмислення цінності інформації та інформаційних технологій, сутності інформаційно-психологічної безпеки людей, нейтралізації негативного впливу шляхом розробки необхідного комплексу заходів.

Ключові слова: *інформаційний простір, інформаційне суспільство, новітні інформаційні технології, ціннісні орієнтації, соціальна мімікрія, мімікрійна поведінка.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Історичним розвитком суспільства зумовлено становлення інформаційного простору, і це є закономірним явищем. Зазнають трансформацій усі сфери суспільного життя, оскільки ми входимо в нову еру, серед найвагоміших ознак якої слід зазначити прискорену інформатизацію та комп'ютеризацію всіх сфер суспільного виробництва, утворення світової мережі комунікаційних зв'язків. Інформаційна епоха – принципово новий етап у розвитку цивілізації, що характеризується новими якісними особливостями, порівняно з попередніми періодами історії людства, і, найголовніше, – це те, що у наш час ключового значення набувають інформація та знання.

Проблема становлення інформаційного суспільства була і залишається об'єктом вивчення багато вчених. Передусім дослідження соціальних процесів у рамках становлення інформаційного суспільства знайшло своє відображення у

роботах учених країн пострадянського простору 80 – 90-их років минулого століття (І. Загарницька [1], Г.В. Ложкін [8], В.В. Толувко [3], А.Є. Тарас [4]).

Учені аналізують теоретичні засади функціонування [8] та трансформацій [5], яких зазнала система освіти України в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Дослідження “всесвітнього павутиння” і віртуальної комунікації [5], вивчення ролі інформаційно-комунікаційних технологій в умовах становлення інформаційного суспільства [12] дали можливість сформувати визначення Інтернету як соціального феномену [14], здійснити типологію функцій мережі [7], обґрунтувати її значення в житті молоді [2].

У контексті розвитку інформаційно-комунікативних технологій особливу увагу приділяємо формуванню ціннісним орієнтаціям молоді та ціннісній свідомості, які займають одне з найважливіших місць у житті людини, особливо у період її становлення та розвитку. Вплив “всесвітнього павутиння” на формування вказаних психологічних феноменів яскраво прослідковується у працях Г.В. Ложкіна [8], С.Б. Кримського [10], В.В. Остроухова [12].

Аналіз наукових праць, присвячених розгляду інформаційного суспільства [15], розвитку інформаційних технологій та їхнього впровадження у всі сфери життя [12], показав, що цей феномен із кожним роком приваблює щораз більше дослідників. Однак незважаючи на значну увагу до проблеми, досі не вироблено чіткого визначення психологічного та соціального аспектів новітніх технологій, та їхнього місця в сучасному інформаційному полі загалом, і як засобу формування ціннісних орієнтацій молоді, зокрема. Зважаючи на сучасні умови, у яких відбувається становлення підростаючого покоління, це питання вимагає детального вивчення. Розробка цих питань пов’язана дослідженням кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення нерозв’язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Якщо раніше розуміння інформаційного простору зводилося до атмосфери, стратосфери,

космосу, водних акваторій океанів і морів [13], то нині воно включає ще й кібернетичні та віртуальні системи [3]. Ми підтримуємо ці погляди, тому що розглядаючи вплив інформаційного простору на людину, слід враховувати, що дія поширюється на суспільство та державу і через них опосередковано на кожного громадянина. На думку О. Ліщинської, “цей вплив може мати як конструктивний, так і деструктивний характер” [6, 20].

Цікава ідея з цього питання належить Г.В. Ложкіну, який говорить про те, що одне із головних завдань сучасної держави – гарантування інформаційної безпеки особі. Це поняття можна трактувати у вузькому й широкому значенні. Інформаційно-психологічна безпека людини у вузькому розумінні – це стан захищеності її психіки від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності [8]. Ми підтримуємо цю думку повністю. Автор конкретизує висунуту ним ідею. Інформаційно-психологічна безпека у широкому розумінні – це:

1) належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів і гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз;

2) здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз;

3) гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості;

4) захищеність від різного роду інформаційних небезпек [7].

Звертаємо увагу на тезу І. Загорницької з роботи “Духовне виховання особистості в контексті реалій сучасного життя”: “інформація є унікальним універсальним ресурсом, абсолютно “ліквідним” як з погляду легкості переміщення у просторі і часі, так і в плані бути загальнодоступною, а також перетворюватись у гроші” [1, 152]. На нашу думку, саме універсальність інформації, що спирається на сучасну технічну базу у вигляді світових електронних мереж, перетворила її в потужну продуктивну силу і дала можливість говорити про вступ людства в стадію інформаційного співтовариства. Це проект планетарного масштабу,

об'єктивна закономірна тенденція сьогодення, на що повинна зважати кожна країна [4].

У нових соціокультурних умовах відбувається формування інформаційного середовища буття людини, появляються нові канали інформаційного діалогу в суспільстві. Однією з цінностей суспільного життя стає інформаційна свобода [11]. Ми зауважуємо: якщо десять – двадцять років тому питання стояло про кількість інформації, то зараз – це стосується якості.

Якість інформаційного простору країни стає проблемою збереження соціально-психологічного балансу та здорових, продуктивних сил суспільства, життєспроможної соціальної адаптації різних його верств.

Попри сказане найпоширеніші приклади деструктивного впливу на психічний розвиток людей не отримали широкого висвітлення та детального вивчення. Ось чому ми обрали тему про інформаційно-психологічну безпеку особистості у сучасному світі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – виявлення деструктивних проявів впливу сучасного інформаційного простору на психіку молоді та розробка комплексу заходів щодо забезпечення інформаційної та культурної безпеки особистості та соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні людська психіка витримує граничні інформаційні й емоційні навантаження. Різноманітна рекламна продукція звертається до слабкостей людської природи і культивує їх.

Причиною загострення масового деструктивного впливу на психіку є несформованість механізмів соціально-психологічної регуляції в умовах інформаційного суспільства. У цьому розрізі на увагу заслуговує думка К.-Г. Юнга про те, що “ми значно краще захищені від неврозаїв, повеней, епідемій, чим від власної духовної неповноцінності, що, на жаль, не сприяє належній опірності психічним епідеміям” [цит. за: 3, 51]. У нашому суспільстві не створені необхідні механізми протидії “психічним епідеміям”, щобільше, немає навіть розуміння необхідності інформаційно-психологічного захисту, інформаційної безпеки. Тим часом

розповсюдження у регуляції поведінки сучасної людини відіграє міфічна свідомість [12, 75].

В умовах взаємовиключних вимог, невизначеності й нестабільності середовища, незрозумілості завдань суспільного розвитку міф, з одного боку, виступає як могутній захисний механізм, що перешкоджає повному розпаду як людської особистості, так і соціуму, з іншого боку, спотворюючи картину подій, що відбуваються у суспільстві і природі, міф є реальною небезпекою [2].

Існують міфи, що підвищують енергетику, силу духу, підсилюють стійкість особистості стосовно зовнішніх примусових впливів, і міфи, що знижують енергетику людини, дезорганізують і деморалізують її, знижують потенціал саморегуляції особистості [13, 27].

Сучасні засоби масової інформації дають необмежені можливості для маніпулювання міфічним способом пізнання, порушуючи баланс інформаційного обміну й екологію масової свідомості [12, 22].

Необхідно згадати про небезпечний інформаційно-психологічний вплив і на індивідуальну свідомість [6, 22], який може призвести до двох видів взаємозалежних змін:

1. Зміни психіки, психічного здоров'я людини. Оскільки у випадку застосування інформаційного впливу складно визначити межу норми і патології, показником змін може бути втрата адекватності щодо відображення світу у свідомості й індивідуальному ставленні до світу. Можна говорити про деградацію особистості, якщо форми відображення дійсності спрощуються, реакції грубішають і здійснюється перехід від вищих потреб (у самоактуалізації, соціальному визнанні) до нижчих (фізіологічних, побутових).

2. Зміни в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни спричиняють антисоціальні вчинки і становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави [6].

Важлива особливість інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну свідомість полягає в тому, що людина може не помічати його і не усвідомлювати як небезпеку. Поведінкою особи керує її мозок, свідомість. Усе, що спонукає людину до діяльності, має проходити через її мислення. Отже, інформаційно-психологічний вплив з метою зміни поведінки особистості в бажаному напрямі має домогтися відповідної зміни в її свідомості [4, 29].

Можна констатувати, що специфіку сучасної соціальної ситуації існування людини в нашій країні, як і в інших, визначають такі чинники інформаційного суспільства:

- існування сучасної людини в інформаційно-щільному середовищі: агресія мас-медіа, безліч слабкоконтрольованих контактів, глобальні проблеми;

- психологічна неграмотність населення, низький рівень інформаційної компетентності;

- широке використання психотехнологій з метою маніпуляцій масовою свідомістю, інформаційні війни різного масштабу;

- інформаційні технології стають чинним інструментом у реформуванні суспільства;

- інформаційна культура особистості й соціуму значною мірою визначає продукування смисложиттєвих орієнтирів і цілей життя [14, 217].

У цих умовах актуалізується проблема інформаційного суверенітету та безпеки. Потреба забезпечення інформаційної безпеки викликана, по-перше, необхідністю забезпечення національної безпеки загалом; по-друге, існування таких небезпек інформаційній сфері країни, які можуть завдати значного збитку загальнонаціональним, регіональним і локальним інтересам; по-третє, необхідністю врахування того, що за допомогою інформації можна впливати на свідомість та поведінку людей [11, 307].

Г.В. Ложкін до соціально-психологічних чинників, що безпосередньо впливають на інформаційно-психологічну безпеку особистості, відносить деформацію системи норм; неадекватну оцінку національних, культурних та історичних традицій; появу нових засобів впливу на свідомість; деструктивну роль нетрадиційних конфесій; послаблення ваги найважливіших соціокультурних інститутів держави – науки, освіти, культури; відсутність сформованих психологічних механізмів захисту від маніпулятивних впливів [8, 78 – 80].

Не менш важливою проблемою в плані інформаційно-психологічної безпеки є пошук шляхів виходу з-під влади віртуальної реальності. Як стверджує з цього приводу О. Юдін, “переплетення симулякрів у різних світах конструює колаж накладених один на одного просторових образів, що робить

проблемною самоідентичність” [15, 24]. У результаті, на думку дослідника, людина сучасної маргінальної культури постає ексцентричною особою, яку не вдовольняє жоден з існуючих духовних смислів, ціннісних спектрів, до жодного не можна приєднатися як до єдино можливого і, водночас, жоден з них не може бути відкинутим, відбувається заперечення “ментальних норм культури”, розщеплення свідомості індивіда [15]. Соціальна мімікрія стає адаптивним способом життєдіяльності багатьох людей.

За спостереженнями А. Лобанової, мімікріючи, людина вдається до “подвійної моралі”, тобто до суб’єктивно-оцінного способу ставлення до дійсності, коли вона, приховуючи свої справжні наміри та ціннісні орієнтації, навмисне вербалізує у соціальній комунікації і реалізує у соціумі вигадані маскувальні словесні коди та соціальні дії з метою завоювання довіри до себе. Мімікрійна поведінка здійснюється через соціодіагностику її суб’єктом смислових значень соціальних дій як окремих людей, так і груп загалом, а також завдяки інформаційним експресіям, які відповідають фоновим очікуванням того соціуму, до якого прагне адаптуватися мімікріант і зовнішнім атрибутам: соціальній масці-ролі, імітаційній рольовій грі з відповідними їм мовленнєвими та мімічними інструментами реалізації [7, 23]. Наукове осмислення цього феномену дасть змогу наблизитись до розуміння особливостей взаємодії світоглядних структур особистості й інформаційного середовища.

Отже, динамізм соціальних змін активізує на особистісному рівні дію чинників, які суб’єктивно розширюють (адекватне розуміння подій, віра, надія, активне використання нових адаптаційних технологій) чи звужують (дезорієнтація в перетвореннях, згортання поведінкової активності) адаптаційне поле.

Ті, хто зумів пристосуватися, краще відчують виникнення нових правил, вимог і можливостей. Проте світ нових правил у сучасній картині українського суспільства уявляється більшості людей скоріше як “неправильний”. Його типові постаті утворюють дві великі групи: успішних та аутсайдерів. До першої люди зараховують тих, хто встановлює особливі правила, добре грає за новими правилами або взагалі нехтує правилами, до другої – тих, хто не зміг пристосуватися до нових правил [9, 22].

Молодь належить до категорії індивідів, якій властиво орієнтуватися на “успішність”, “професійну самореалізацію”. Цьому сприяє велика гнучкість психіки молодої людини, її здатність швидко і відносно безболісно освоювати нові способи життєдіяльності, формувати нові стандарти поведінки. Водночас молода людина набагато гостріше сприймає різні прояви суспільної несправедливості, професійні невдачі, негативні зміни в особистому житті. Відсутність належного досвіду й інформаційно-психологічної компетентності не дає змоги адекватно реагувати на негативні інформаційні імпульси, протистояти деструктивним впливам інформаційного середовища, відчувати різницю між реальністю і віртуальним світом. У результаті молодь більше, ніж дорослі, піддається маніпулятивним впливам з боку зацікавлених суб’єктів політичного життя, засвоює асоціальні цінності й форми поведінки, продукує нові міфологеми. Несформованість психіки молодої людини сприяє нечіткості смислів життєдіяльності, розмитості ідеалів і уподобань, частій їхній зміні, ціннісній дезорієнтації та сліпому копіюванню чужорідних, нав’язаних засобами масової інформації форм поведінки. Коли ж світоглядні установи сформовані, тоді поведінка особистості відзначається цілеспрямованістю, осмисленістю, єдністю, відсутністю суперечності в певному результаті. Адже цінність особистості молодої людини й, відповідно, доцільність її поведінки в суспільстві залежать від того, наскільки як процес, так і результат діяльності відповідають адекватному відтворенню смисложиттєвих, світоглядних установок, наскільки останні функціонують як внутрішня “пружина” життєдіяльності, як рушій послідовної реалізації особистісної життєвої програми.

У нинішній ситуації порятунок від деструктивних впливів інформаційного середовища – у нагромадженому людством духовному багатстві; у гуманізації освіти й виховання, які за своєю суттю мають збагачувати духовно-творчий потенціал окремого індивіда, працюючи таким способом на суспільний прогрес. Цю думку підтримують й провідні науковці, які саме з духовним розвитком пов’язують можливість збереження як особистості, так і всього людства [13]. Адже людина, вихована на найкращих цінностях, легко відрізнити прекрасне від потворного, піднесене від низького не лише у творах мистецтва, але й у побуті, в праці та в поведінці людей [11, 153]. Ця здатність стане для особи-

стості молоді людини дієвим орієнтиром у житті, потужним захистом її духовного здоров'я. На думку С. Кримського, “духовність... виступає як спосіб самобудівництва особистості. Вона... пов'язана з вибором власного образу та долі... Це... зустріч із самим собою” [10, 15 – 23]. Шлях духовного зростання вимагає від молоді людини подолання власних слабкостей й недосконалості, розвитку здібностей любити, розуміти й співчувати, постійної роботи над якостями власної душі.

Відповідно першочергового значення набувають такі завдання державної інформаційної політики:

- належне правове забезпечення, приведення вітчизняного законодавства у відповідність з вимогами часу;
- визначення пріоритетів суспільного розвитку на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу;
- оптимізування державної інформаційної політики, зважаючи на власні національні, регіональні і локальні інтереси;
- формування правових, організаційних, науково-технічних, фінансових, методичних і гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- захист національних інформаційних ресурсів;
- системна превентивна діяльність органів влади щодо забезпечення гарантій інформаційної безпеки особистості, соціальних груп і суспільства загалом;
- створення механізмів протидії зовнішнім маніпулятивним впливам, відносно безболісної інформаційно-психологічної адаптації людини у сучасному суспільстві;
- забезпечення ідеологічно-інформаційного супроводження модернізаційних проектів;
- оновлення відповідно до сучасних вимог освітнього простору, виховної практики і парадигмів навчально-виховного процесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, деструктивний вплив сучасного інформаційного простору на психіку молоді загалом та на її цінності й цінності свідомості зокрема може бути нейтралізований шляхом розробки комплексу заходів щодо забезпечення культурної та інформаційної безпеки особистості й соціуму, гуманізації освіти і виховання, створення сприятливих

умов для відродження духовності як цілісної системи інтелектуального, морального, художньо-естетичного, емоційно-чуттєвого розвитку особистості.

Окреслені положення дають змогу визначити перспективу нашого дослідження, а саме: експериментальне вивчення впливу інформації, поданої в Інтернеті на розвиток цінносної свідомості молоді.

Література

1. Загарницька І. Духовне виховання особистості в контексті реалій сучасного життя // Вища освіта України. – 2006. – № 1 (додаток). – С. 152–159.
2. Злобіна О.Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін : авто-реферат дис... док... соціол... наук. – К., 2005. – 32 с.
3. Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам : навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Толувка. – К. : НАОУ, 2004. – 177 с.
4. Информационно-психологическая и психотронная война. Хрестоматия / под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск : Харвест, 2003. – 432 с.
5. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю : навчальний посібник. – К. : Оріон, 2003. – 500 с.
6. Ліщинська О. Деструктивний вплив інформаційного простору // Психолог. – 2006. – № 7 (199). – С. 20 – 23.
7. А. Лобанова. Каббала – заговор против Бога.
<http://elbooka.info/audiokniga/drugaja/18383-a-lobanova-kabbala-zagovor-protiv-boga-audiokniga.html>.
8. Ложкін Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности // Персонал. – 2002. – № 3. – С. 78 – 81.
9. Нариси теорії і практики інформаційно-психологічних операцій : навчальний посібник / Дзюба М.Т., Жарков Я.М., Ольхова І.О., Онищук М.І. / за заг. ред. В.В. Балабіна. – К.: ВІТІ НТУУ “КІП”, 2006. – 468 с.
10. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы психологии. – 1992. – № 2. – С. 15 – 23.
11. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск : Харвест, 1999. – 448 с.
12. Петрик В.М., Кузьменко А.М., Остроухов В.В. та ін. Соціально-правові основи інформаційної безпеки : навчальний посібник / за ред. В.В. Остроухова. – К. : Росава, 2007. – 496 с.

13. Петрик В.М., Остроухов В.В., Штоквиц О.А. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю : навчальний посібник. – К. : Росава, 2006. – 208 с.

14. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (уконцептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) : монографія. – К. : НАОУ, 2003. – 315 с.

15. Юдін О.К., Вогуш В.М. Інформаційна безпека держави : навчальний посібник. – Х. : Консурс, 2005. – 576 с.

Гаврищак Любовь. Информационно-психологическая безопасность личности в современном мире. В статье рассматриваются вопросы становления информационного общества, осмысления ценности информации и информационных технологий, сущности информационно-психологической безопасности людей, нейтрализации негативного влияния путем разработки необходимого комплекса мер.

Ключевые слова: информационное поле, информационное общество, новейшие информационные технологии, ценностные ориентации, социальная мимикрия, мимикрийное поведение.

Havryshchak Lyubov. Personality's informational and psychological security in the modern world. The article is devoted to the development of informational society, understanding the value of information and information technologies, the essence of informational and psychological security of people, neutralizing a negative influence by developing a necessary complex of measures.

Key words: informational field, informational society, new information technologies, values orientations, social mimicry, mimicry behavior.